

”Att känna Kristus är att känna hans välgärningar”

Den första evangeliska dogmatiken 500 år

Inledning

Den första evangeliska framställningen av den kristna läran skrevs inte av Martin Luther utan av hans vän Philipp Melanchthon. Dennes banbrytande bok *Loci Communes* kom ut 1521. Luther lovprisade boken och menade att ingen bättre bok fanns under himlen. Den är startpunkten för arbetet på en samlad läroframställning utifrån reformationens ”Skriften allena” och har haft en grundläggande betydelse, inte bara för den lutherska traditionen utan även för andra protestantiska traditioner.

I år har vi alltså ett 500-årsjubileum och det finns all anledning att fördjupa sig i denna bok. Boken finns översatt till svenska och här ska en kort introduktion ges.

En dramatisk tid

Vid tiden för *Loci Communes* utgivning hade det gått fyra år sedan Luther spikat de 95 teserna 1517 och krävt en diskussion om avlaten. Mycket hade hänt sedan dess och situationen var dramatisk. Luther hade av påven uteslutits ur kyrkan och som en följd av detta blivit förklarad fredlös, vilket betyder att han hade mist det rättsliga skyddet och i praktiken hade en dödsdom hängande över sig. Fursten för området som Luther levde i, Fredrik den Vise, ville beskydda honom och lät föra honom till borgen Wartburg. Där befann sig alltså Luther medan Philipp Melanchthon och andra arbetade vidare i Wittenberg.

Philipp Melanchthon

Melanchthon hade kommit till Wittenberg 1518, endast 24 år gammal, för att bli professor i grekiska. Han räknades som ett underbarn vad gäller studier och lärdom. Hans kunskaper i de klassiska språken hade uppmärksammats av ingen mindre än Erasmus av Rotterdam, den tidens stjärna inom *renässanshumanismen*. ”Humanism” betecknar i detta sammanhang det ideal som innebär att man vill vända tillbaka till antiken och de klassiska texterna och idealen, vilket kommer till uttryck i slagordet ”till källorna”, *ad fontes*. Detta innebar att de klassiska språken grekiska, latin och hebreiska sattes högt. Reformationen hör på många sätt samman med renässanshumanismen och Erasmus var till en början positiv till Luther. Det skulle dock snart visa sig att när det gällde djupare, teologiska frågor stod de långt från varandra. Den stora uppgörelsen dröjde till 1524/25 då Erasmus skrev boken *Om den fria viljan* och Luther svarade med *Om den trälbundna viljan*.

Ett banbrytande arbete

Melanchthon tycks ha delat Erasmus och andra humanisters inställning innan han kom till Wittenberg. När det gällde en reformation av kyrkan så handlade det i dessa kretsar huvudsakligen om en etisk förnyelse. I *Loci Communes* möter dock en helt annan teologi än den humanistiska. Melanchthon hade blivit gripen av det evangelium som Luther predikade och i boken ger han en sammanfattning av Skriftens budskap. Han gör det i anslutning till Romarbrevet och i denna metod ligger en viktig poäng. Dogmatiken, läroframställningen, ska växa fram ur Bibeln. Detta kan tyckas självklart i en evangelisk kyrka idag, men det var en av

sakerna som gjorde Melanchthons arbete banbrytande. Under skolastiken, som hade växt fram under medeltiden, arbetade man på ett annat sätt. Lombardus *Sentenser* (1100-talet) var under en lång tid en standardbok i den teologiska utbildningen. I denna är teologin ordnad efter olika dogmatiska läropunkter, från Gud och hans egenskaper till kyrkan och sakramenten. För varje punkt anförs citat från kyrkofäderna. Utifrån Lombardus verk växte de skolastiska systemen fram och under högmedeltiden användes alltmer av filosofiska kategorier och begrepp som togs i anspråk för att förklara teologiska problem. Melanchthons kritik av skolastiken gäller dels metoden, dels innehållet. När det gäller metoden så är han kritisk mot Melanchthon mest för att denne ”hellre vill samla människors åsikter än återge Skriftens mening”. Han håller sig till kyrkofäder istället för till Skriften. När det gäller de skolastiska systemen menar Melanchthon att man kommer fel redan i valet av ämnen. Även ämnena som man väljer att ta upp måste bestämmas av Skriften. Han kallar de filosofiska utredningarna hos skolastikerna för ”kalla diskussioner som var Kristus främmande”. Istället vill Melanchthon i Paulus efterföljd föra in diskussionen på frågor om lag och evangelium, synd och nåd, eftersom det leder till den sanna kunskapen om Kristus.

Det märkliga namnet *Loci communes* betyder ordagrant ”allmänna platser” och innebörden är ”Allmänna grundsatsar i teologin”. Det är dock en poäng att ordet ”plats” finns med, eftersom Melanchthons *metod* är att samla olika bibelställen om ett specifikt ämne, t.ex. Guds lag, till en bestämd plats och så låta dem ömsesidigt belysa varandra. Med detta kommer en grundsats i reformationens bibelhermeneutik till uttryck, nämligen att Skrift ska med Skrift tolkas. Melanchthon inleder med detta arbete den s.k. *loci-metoden*, vilken kom att bli dominerande i teologin under flera hundra år.

Syftet med den kristna kunskapen, skriver Melanchthon, är att ”uppressa själen som vacklar mot djävul, kött och värld och trösta ett bedrövat samvete”. Det är först när Guds vilja i lagen blir levande för en människa som hon förstår vad evangelium är och därmed hur stor Frälsaren Jesus Kristus är.

Teologi med hjärta och förnuft

Detta är bakgrunden till en av de mest berömda satserna i boken: ”Att känna Kristus är att känna hans välgärningar.” Vad menas med detta? Bakgrunden är bl.a. bilden av Kristus som den stränge domaren, vilken var förhärskande vid denna tid. Kristus ska förkunnas, framhäver Melanchthon, så att människan vågar sätta sin tilltro till honom. Den kristna kunskap som Melanchthon vill förmedla är inte ett kallt vetande utan den hör samman med hjärtat, vilket gläder sig när det får höra om vad Jesus har gjort. Tron och glädjen kan inte komma utan den Helige Andes verk och Melanchthon inleder kapitlet ”Om nåden” med orden: ”Du, käre läsare, bed du att Guds Ande uppenbarar sitt evangelium i våra hjärtan. Ty det är Andens ord, vilket man inte kan lära sig utom genom Anden, som Jesaja säger: alla är lärda av Gud.” (119) Denna medvetenhet om Andens verk förenas av Melanchthon med insikter från det grekiska språket, det gäller ord som ”rättfärdiggörelse”, ”nåd”, ”tro”.

Avslutning

Loci Communes 1521 är en lärobok som har vuxit fram ur den undervisning som Melanchthon höll i Wittenberg under ett dramatiskt skede i reformationens historia. Framställningen är präglad av kampsituationen som rådde, t.ex. i tillspetsade uttryck om viljan och Guds allmakt. Vi möter alltså *inte* den fullt mogna evangelisk-lutherska teologin – såsom den sedan formulerades i olika bekännelseskriter, bl.a. av Melanchthon – även om de viktigaste bitarna är på plats. I ett förord till den svenska utgåvan pekar Bengt Hägglund på den ”nyupptäcktes friskhet” som präglar boken. Man kan av framställningen ana inte bara kampen utan även glädjen som reformationens *Skriften allena*, väckte bland studenter och andra. Gud har – med Melanchthons uttryck – ”tecknat sin fullkomligaste avbild” i Skriften och inte någon annanstans kan man säkrare lära känna honom. Borde då inte all teologisk utbildning utgå från Bibeln?

Torbjörn Johansson
Rektor, Församlingsfakulteten